

Penki okupacijos dešimtmečiai šimtametėje Lietuvos teisės raidos panoramoje

Mindaugas Maksimaitis

Mykolo Romerio universiteto profesorius emeritas
socialinių mokslų habilituotas daktaras
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 271 4697
El. paštas: <mindaugasmaksimaitis@mruni.eu>

Straipsnyje mėginama apibendrinti sovietmečio Lietuvos teisės mokslo raidos praradimų (ir pasiekimų) rezultatus ir pasvarstyti apie išliekamąją šių rezultatų reikšmę.

Pagrindiniai žodžiai: teisės istorijos mokslas, akademinė laisvė, socialistinė teisė, Sovietų teisė.

Five Decades of Occupation in the Light of Centennial Lithuanian Law Development

The article attempts to summarize the results of losses and achievements of soviet Lithuanian law science development and discuss its remaining significance.

Keywords: law history science, academical freedom, socialistic law, Soviet law.

Įvadas

Plačiai paminėtas Lietuvos šiuolaikinio valstybingumo šimtmetis, į istoriją įeisiantis ne tik savo laimėjimais, bet ir, deja, net pusę to laiko trukusiu valstybingumo praradimu, sutrikdžiusiu natūralų visuomenės tobulėjimo procesą ir sukėlusiu dideles gyventojų ekonominių, socialinių ir kultūrinių išteklių netektis, atsiliepusiu tiek teisės raidai, tiek moksliniams tos raidos tyrimams.

Neilga, faktiškai prasidedanti su nepriklausomos valstybės 1918 m. atkūrimu, naujųjų laikų Lietuvos teisės raidos atkarpa ir jos mokslinių tyrimų rezultatai – palyginti naujas, pakartotinai nepriklausomybę paskelbus iš esmės dar menkai tenagrinėtas mokslo istorijos tyrimų objektas, kiek daugiau buvo papildytas ypač Valstybės jubiliejaus proga¹. Tačiau sovietinės okupacijos laikotarpio teisės raida ir šiame straipsnyje pakeičiama medžiaga apie to laikotarpio Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimo įžvalgas ir siekimą ją atkurti.

¹ *Lietuvos teisė 1918–2018. Šimtmečio patirtis ir perspektyvos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, Vilniaus universitetas, 2018.

Specialiai Lietuvos valstybės ir teisės istorijos mokslo raidai skirta S. Vansevičiaus studija² iš esmės tepaliečia ankstesnius šiuo klausimu laimėjimus; M. Maksimaičio straipsnio³ medžiaga apima kiek platesnius vykdytų teisės istorijos mokslinių tyrimų chronologinius rėmus, bet taip pat yra nedidelė, todėl pati problema tebelaukia intensyvių tyrimų.

Istoriškai neilgo šimtamečio laikotarpio vertė Lietuvos naujosios teisės istorijos mokslo raidai ir jos laimėjimams visada buvo vienoda: kardinaliai politiniu požiūriu besikaitaliojantis laikmetis, ypač nevienkartiniai valstybingumo praradimai ir svetimųjų vykdyta politika, sutrikdė natūralų visuomenės tobulėjimo procesą. Tai atsiliepė tiek pačios teisės raidai, tiek moksliniams tos raidos tyrimams, tarpais sudarydamas jiems labai nevienodas sąlygas ir palikdamas gilius pėdsakus tų tyrimų rezultatuose.

Ypatingas teisės istorijos, turinčios tiesioginių sąsajų su nūdienu, aktualumas – jos taikomoji reikšmė: ji teikia svarią medžiagą istoriniam galiojančios teisės aiškinimui. Neatmestina taip pat okupacijos metų teisės istorijos svarba orientuojantis kelyje, kuriuo žengia atkūrusios nepriklausomybę Lietuvos teisės istorijos mokslas apskritai, inventorizuodamas ir vertindamas šioje, kaip ir kitose teisės mokslų srityse, nuveiktus darbus, padedančius numatyti jos vystymo gaires ir tolesnę perspektyvą. Lietuvos teisės mokslo patirtis, kaupta sovietinio totalitarizmo laikotarpiu, ko gero, verta ir specialių tyrimų, nors tuo klausimu kol kas beveik tylima ir iki šiol esama vos keletu skirtingame kontekste skelbtų jų vertinimų, kurie, būdami epizodiniais, dažniausiai yra schemiški, menkai argumentuoti, o turinio atžvilgiu – dažnai dargi diskutuoti.

Pastarųjų metų Lietuvos teisės istorijos tyrimų reikšmei daro įtaką specifiniai šio laikotarpio teisės raidos bruožai, nulemti objektyviai kilusio būtinumo atitinkamai transformuoti netrumpą ankstesnį laiką joje veikusią primestą svetimą sovietinę teisę, kiek vėliau – kuriamą savąją teisę imti derinti prie europinių reikalavimų.

Neatmestina taip pat pastarųjų metų teisės istorijos reikšmė orientuojantis keliuose, kuriais žengia atkūrusios nepriklausomybę Lietuvos teisės istorijos mokslas apskritai, inventorizuodamas ir vertindamas šioje, kaip ir kitose teisės mokslų srityse, nuveiktus darbus, padedančius numatyti jos vystymo gaires ir tolesnę perspektyvą.

Straipsnio apimtis riboja galimybes labiau konkretinti medžiagą, šiuo požiūriu apibūdinančią tam tikras teisės šakas ir institutus.

1. Keletas sovietinių teorinių nuostatų teisės istorijos mokslo klausimu

Penkiasdešimties sovietmečio metų Lietuvos teisės istorijos moksliniai tyrimai paženklinoti ryškia specifika.

Sąlygos objektyviai teisės istorijos mokslo plėtrai Lietuvoje, jėga inkorporuotoje į Sovietų sąjungos sudėtį, buvo be galo nepalankios. Panaikinus akademinę laisvę, likvidavus atviros mokslinės diskusijos galimybę, sukūrus visuomenės mokslui (ir apskritai viešumui) draudžiamų zonų sistemą, atsiskleidė pagrindinė tos plėtros kliūtis – totalios valstybės pretenzijos į mąstymo monopolį. Pasak nepriklausomybės metais buvusio vieno iš produktyviausių Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto profesorių M. Römerio, visada griežtai pasisakiusio prieš bet kokią mėginimą mokslą sieti su

² VANSEVIČIUS, S. Lietuvos valstybės ir teisės istorijos mokslo raida. Iš *Lietuvos teisės tradicijos*. Mokslinės konferencijos, skirtos Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesoriaus Stasio Vansevičiaus septyniasdešimtmečiui, medžiaga. Vilnius: Justitia, 1997.

³ MAKSIMAITIS, M. Lietuvos naujosios teisės istorijos tyrimai: rezultatai ir problemos. *Teisė*, 2011, nr. 78.

politikavimu, mokslinis darbas sovietizuotame universitete dėl to darbo sudogminimo, tenkinimosi autoritetų nužymėta linija ir nepakantumo bet kokiems nuo jos nukrypimams tapęs neįmanomas⁴.

Teisės istorijos tyrimai sovietmečiu, esant primestam normatyvistiniam (etatistiniam) teisės supratimui, tapo susieti su valstybės istorija: jau vien kompleksinis teisės istorijos pateikimas su valstybės istorija, sudarė papildomų galimybių jai keliamiems ideologinio pobūdžio tikslams siekti.

Valstybės ir teisės istoriją daugiausia veikė mokslui sovietmečiu atvirai keltas kategoriškas jo „partiškumo“ reikalavimas, valstybinius ir teisinius reiškinius bei procesus įpareigojęs vertinti ne „objektyvistiškai“, o iš tariamai nuosekliausiai revoliucinės darbininkų klasės, kurios priešakiniu būriu esanti marksistinė teorija ginkluota komunistų partija, pozicijų⁵, tiems reiškiniams kaskart duodant politinį įvertinimą⁶. Iš klasinių partinių pozicijų teisės mokslo žmonės buvo kreipiami besąlygiškai įrodinėti aukštą sovietinės teisės, sovietinės valstybės, sovietinio Lietuvos valstybingumo, suvereniteto, demokratijos lygį ir tariamus pranašumus.

Teisės (ir valstybės) istorija, pateikiama griežtai laikantis mokslo partiškumo reikalavimo, vertinta aštriu ginklu kovoje su vadinamąja buržuazine ideologija. Būtent tai buvo viena iš priežasčių, dėl kurių Lietuvos valstybės ir teisės istorijos problematika sovietmečiu nenykdavo ne tik iš Vilniaus universiteto Teisės fakulteto, bet ir iš kitų įvairiu metu veikusių struktūrinių padalinių, angažuotų teisės problemoms tirti, darbo planų, nuolat reikalavusių ne tik domėtis sovietinės valstybės ir teisės sukūrimu Lietuvoje, socialistinio teisėtumo ir teisėtvarkos stiprinimu, bet ir užsiimti „buržuazinių reakcinių“ teisės teorijų, „buržuazinės demokratijos“ ir „fašizmo“ Lietuvoje „demaskavimu“.

Vienas iš svarbiausių teisės mokslo uždavinių buvo operatyvus jo atsiliepimas į kompartijos ir sovietinės vyriausybės keliamas iniciatyvas – teisinių argumentų tų iniciatyvų reikalingumui pagrįsti suradimas ir propagavimas, priemonių joms įgyvendinti numatymas ir formulavimas. Ypač reikšmingą akstiną imituoti operatyviai mokslo reakciją į valdžios parodytas iniciatyvas duodavo uždaviniai, formuluojami kompartijos suvažiavimuose ir jos Centro komiteto nutarimuose: jų sprendimų paieškas vainikuodavo mokslo siūlomos rekomendacijos, turėjusios partijos direktyvoms suteikti solidesnį, įvilktą į mokslinį-teisinį rūbą, pavidalą. Tapo populiarūs specialūs masiškai tiražuojami leidiniai ir straipsniai bei mokslinėmis laikytos konferencijos, įvardijami standartiniu tapusiu pavadinimu – teisės vaidmuo (uždaviniai, problemos) atitinkamo SSKP forumo „nutarimų šviesoje“.

Sovietų sąjungoje susiformavus mokslui (ir apskritai viešumai) neliečiamų-draudžiamų zonų sistemai, anuomet buvo nusistovėjusi savita tyrimų metodika: dirbusieji mokslinį darbą žinojo, tiksliau – jautė, ką galima kritikuoti arba kartais net kas yra kritikuotina, kokio pobūdžio ir kiek toli siekiančios rekomendacijos jų darbuose yra leistinos arba net pageidaujamos, ir, atvirkščiai, – apie ką neturėtų būti rašoma ir kas yra netgi *tabu*. Vienas iš būdingiausių tokių draudžiamų objektų – objektyvus sovietinės konstitucijos tyrimas ir konstitucinio reguliavimo trūkumų atskleidimas. Apie sovietinę konstituciją, kaip apie galiojantį pagrindinį Sovietų sąjungos įstatymą, turėjo būti atsiliepiama tik pagarbiai, tik kaip apie demokratijos įsikūnijimo viršūnę, prieš kurią blanksta likusio pasaulio konstituciniai aktai, leidžiant tam tikrą santūrų kritinį jos detalių vertinimą tik aukščiausiuose valdžios ešelonuose sumanius ją ar tam tikras jos nuostatas peržiūrėti. Todėl prof. M. Römeris, pavyzdžiui, pagrįstai yra pažymėjęs, jog tai, kas sovietų konstitucinėje teisėje buvo reklamuojama kaip demokratiška, faktiškai toks nebuvo: daroma buvo viena, o skelbiama ir inscenizuojama – kita⁷.

⁴ RÖMER, M. *Dziennik*, t. 38. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 75-14, lap. 15.

⁵ Теория государства и права. Москва, 1980, с. 16.

⁶ *История государства и права зарубежных стран*. Т. I. Москва, 1963, с. 16–17.

⁷ RÖMERIS, M. *Lietuvos sovietizacija 1940 metais. Istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas*. Vilnius: MRU, 2011, p. 70.

Pirmaisiais sovietmečio metais M. Römerio parengtoje jam pavesto skaityti Lietuvos konstitucinės teisės kurso programoje, nepaisant slogios dėl labai neaiškaus rytojaus ir nepalaujamai tvyrančių grėsmių atmosferos, nepabūgęs sovietinių funkcionierių piktinimosi, lydimo „įžūliai jam daromais priekaištais dėl jo sudarytos valstybinės teisės programos ir objektyvaus dėstymo“⁸, nerodė pastangų joje aptariamus įvykius vynioti į vatą: Lietuvai tragiški 1940 m. birželio 15 d. įvykiai jo kvalifikuojami tiesiai kaip perversmas⁹; jis nepabijojė atkreipti dėmesį į tai, kad Sovietų sąjungos 1939 m. Lietuvai sugrąžintas Vilniaus kraštas esantis ženkliai mažesnis už kadaise – 1920 m. – Maskvos sutartimi jai sovietų buvusią pripažintą teritoriją¹⁰ *etc.* Pasak M. Römerio, Lietuvos SSR Aukščiausioji taryba, priešingai sovietinės Lietuvos 1940 m. konstitucijos tvirtinimui, nesanti suverenos galios institucija jau vien dėl to, kad ją varžęs nuolatinis kompartijos vadovavimas, kad iš tiesų, pripažįstama aukščiausiu valdžios organu, faktiškai ji esanti tik „tarnybinė“, pagalbinė institucija¹¹.

2. Mokslinių kadru politikos bruožai

Pirmieji sovietų valdžios metai demonstravo tarsi išskirtinį jos dėmesį teisės mokslo vystymui. Įvertinus ankstesnį iškiliausių to metų profesorių teisininkų Vaclovo Biržiškos (plačiausiai pasireiškusio bibliografijos baruose) ir A. Janulaičio mokslinį produktyvumą, jiedu, 1941 m. kuriant sovietinę Lietuvos mokslų akademiją, atsirado tarp pirmųjų jos akademikų. Nuo sovietų valdžios Lietuvoje atsiradimo buvo praėję pernelyg maža laiko, todėl tai tegalėjo reikšti jų nuopelnų mokslui, pasiektų dar iki sovietinės okupacijos pradžios, dar Lietuvos nepriklausomybės metais, atitinkamą pripažinimą ir įvertinimą, tikintis atitinkamų darbo rezultatų artimiausioje ateityje.

Realiu pretendentu į akademikus tuokart buvo dar ir M. Römeris, bet kompartijos funkcionieriai jo, jau išrinkto profesoriaus, neleido oficialiai tvirtinti – kliūtimi tapo ne pretendento indėlio į mokslą vertinimas kaip nepakankamo, o naujajai santvarkai svetima bajoriška pretendento kilmė.

Akademiku M. Römeris netvirtintas ir pakartotinai juo išrinktus vokiečių okupacijos metais: šįkart prisiminta jo 1933 m. veikla prieš Vokietijos interesus Hagos tarptautiniame tribunole ir tuo pačiu klausimu pasisakymai spaudoje¹². Tuomet akademijos nariu-korespondentu buvo išrinktas prof. K. Šalkauskis¹³ – civilistas, be to, aktyviai reiškėsis kaip galiojančių įstatymų tvarkytojas; grįžus sovietinei okupacijai, šis pastarojo išrinkimas buvo ignoruotas, o ir jis pats imtas įnirtingai puldinėti už „buržuazinį objektyvizmą ir apolitiškumą“, ideologinio pobūdžio „klaidas“ ir kitas nuodėmes¹⁴, jau 1950 m. pasibaigusias jo atleidimu iš pareigų universitete tariamai paties prašymu¹⁵.

⁸ Didžiai gerbiamieji fakulteto tarybos nariai (rankraštis). *Asmeninis J. Bulavo archyvas*. Dokumentas, spėtina, parengtas VU Teisės mokslų fakulteto dekanu doc. S. Žakevičiaus 1943 m. sausyje.

⁹ RÖMERIS, M. *1940/41 mokslo metų Lietuvos konstitucinės teisės programa* [be v. ir m.], p. 4.

¹⁰ *Lietuvos TSR valstybinė teisė: Prof. M. Römerio 1940–1941 m. skaitytų paskaitų konspektai*. Red. A. Šidlauskas. D. 2. Vilnius, 1941, p. 9.

¹¹ Ten pat, p. 16.

¹² BIRŽIŠKA, M. Prof. Mykolas Römeris. *Tremties metai*. Tübingen, 1947, p. 557.

¹³ Švietimo generalinio tarėjo 1942 11 06 aktas. *MA Vrublevskių bibliotekos RS*, f. 281-162, lap. 1; BULAVAS, J. Vokiškųjų fašistų okupacinis Lietuvos valdymas. Vilnius: 1969, p. 213.

¹⁴ TF mokslo personalo 1950 01 19 ir 05 04 gamybinių susirinkimų protokolai. *VU archyvas*, f. R-856, ap. 18, b. 7, lap. 4–5, 16, 19; Prorektorius pranešimas universiteto Tarybos 1950 01 31 posėdyje; VU Tarybos nutarimas dėl 1949/50 m. m. rudens semestro egzaminų rezultatų. *VU archyvas*, f. R-856, ap. 2, b. 80, lap. 26, 45; KASIULIS, P. Už bolševistinę kritiką ir savikritiką. *Tarybinis studentas*, 1950, nr. 4.

¹⁵ VU rektorius 1950 07 06 įsakymas. *VU archyvas*, f. R-856, ap. 2, b. 84, lap. 171.

Pasitraukusio 1944 m. į Vakarus V. Biržiškos išrinkimas akademiku 1946 m. buvo oficialiai anuliuotas, o sovietiniam saugumui susidomėjus kai kuriomis A. Janulaičio praeities publikacijomis (1925 m. išleista „Lietuva ir dabartinė Rusija: kas tai yra dabartinė Rusija, kas ir kaip ją valdo, ir ką Lietuva iš jos iki šiol turėjo ir ko gali laukti“), jis buvo priverstas iš universiteto trauktis¹⁶, mėgino tęsti mokslinį darbą, bet dėl senyvo amžiaus ir pašlijusios sveikatos plačiau nebesapirėškė.

Pokaryje akademijos narius-korespondentus papildė teisininkai prof. Povilas Pakarklis (1946), doc. Juozas Bulavas (1953) ir, po dešimties metų, akademijos tikruosius narius – dar ir prof. Konstantinas Jablonskis.

Išrinkimas Mokslų akademijos akademikais – tai reikšmingas išrinktųjų indėlio į mokslą sovietmečio pradžioje pripažinimas.

Apskritai pirmieji sovietmečio metai, iš jų ir prasidėjus 1944 m. antrajai sovietinei okupacijai, teisės mokslo plėtrai buvo tragiškai nepalankūs ne vien dėl to, kad iš esmės vėl pakito svarbiausio šios mokslo šakos tyrimo objekto – teisės – turinys, bet ir dėl to, kad įsitraukusiems į darbą žmonėms iš naujo teko derintis prie ideologinių ir metodologinių okupanto reikalavimų. Todėl per trumpesnę laiką pateikti mokslinę produkciją praktiškai buvo pasirengę tik tie žmonės, kurie pasirinktoje srityje jau turėjo tam tikrą, netgi nemenką įdirbį, o ir ta sritis pati turėjo būti galimai mažiau tepaveikta naujos politinės aplinkos. Tokia mokslinių tyrimų sritis buvo amžiams pasitraukusi praeitis – viduramžių socialiniai, ekonominiai ir teisiniai santykiai Lietuvoje arba, suprantama, po tik ką išjausto nuožmaus karo su hitlerine Vokietija suaktualėjusi ilgaamžės lietuvių tautos kovos su vokiečių ordiniais problematika. Tyrusiems šias istorijos problemas pasisekė išvengti kieto sovietų politinės linijos diktato, dėl to jau tais sovietų naujai okupuotų šalių mokslui itin sudėtingais laikais jiems pavyko ne tik parašyti, bet ir publikuoti veikalus, sovietų valdžios pripažintus ypač reikšmingais, net apginti Lietuvoje pirmąją pagal sovietinius reikalavimus teisės mokslų daktaro disertaciją (P. Pakarklis. Lietuvių tautos kova prieš popiežiją ir Vokiečių ordiną už savo valstybingumą, 1951 m.).

Būtent minėtoje problematikoje dirbė K. Jablonskis ir P. Pakarklis – iškiliausieji to meto vyresniosios generacijos teisės istorikai, tuo pat metu lygia greta dirbdami pedagoginį darbą Vilniaus universiteto Teisės fakultete ir mokslinį – Mokslų akademijos Istorijos institute, palyginti anksti sulaukę sovietinės valdžios pripažinimo. K. Jablonskis domėjosi bendrąja Lietuvos istorija ir pagalbiniais jos mokslais, ypač XVI a. Lietuvos valstiečių socialine ir ekonomine bei teisine padėtimi; pagrindiniai tyrimų šioje srityje rezultatai išdėstyti jo straipsniuose „XVI amžiaus belaisviai kaimynai Lietuvoje“, „Lietuvos valstiečių priešinimasis valdytojams Didžiojo kunigaikščio valsčiuose XVI a. pirmojoje pusėje“, skelbti 1979 m. išleistame K. Jablonskio darbų rinkinyje „Istorija ir jos šaltiniai“; taip pat paskelbta dalis jo paskaitų Teisės fakulteto studentams „Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XIV a. pabaigos iki XVI a. vidurio“, (1971) ir kt. Pokariu viena po kitos pasirodė istorinės P. Pakarklio studijos, iš kurių teisiniu savo turiniu ypač išsiskyrė „Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai“ (1948), „Ekonominė ir teisinė katalikų bažnyčios padėtis Lietuvoje (XV–XIX a.)“ (1956).

Dar vienas sovietmečio pradžios Lietuvos mokslų akademijos narys-korespondentas – J. Bulavas, laikomas valstybinės (konstitucinės) teisės specialistu. Už ištaisai politizuotą disertaciją „Liaudies atstovybės Lietuvoje buržuazinė esmė“ Vilniaus universiteto Jungtinė istorijos-filologijos, ekonomikos ir teisės taryba 1948 m. jam suteikė istorijos mokslų kandidato laipsnį. Atitinkančiu to meto komunistines ideologines nuostatas ir vertinto politiškai ypač aktualiu, disertacinio J. Bulavo darbo pagrindu netrukus išleistos knygos „Tautos atstovavimo falsifikavimas buržuazinėje Lietuvoje“ bei „Rinkimai ir tautos

¹⁶ A. Janulaičio kadru įskaitos ir tarnybos lapai. *LCVA*, f. 631, ap. 3, b. 262, lap. 2, 28; jo pareiškimų MA prezidentui ir Kauno VDU rektoriui nuorašai. *MA Vrublevskių bibliotekos RS*, f. 267-2706.

atstovavimas‘ buržuazinėje Lietuvoje“, iškart atvėrusios jo autoriui kelią į Lietuvos mokslo olimpą, tiesa – neilgam: už priešininamąsi vykstančiam Universiteto rusinimui 1958 m. atleistas iš Universiteto rektorius pareigų, jis nebegražintas ir į fakultetą, įdarbintas Mokslų akademijos sistemoje, kur, mažiau visuomenės pastebimas, parašė keletą stambesnių darbų – „Buržuazinių valstybių formos ir režimai“ (1968), „Buržuazinių valstybių konstituciniai institutai“ bei „Lietuvos TSR teisingumo organizacija ir valdymas (1940–1967)“ (1968), taip pat „Vokiškųjų fašistų okupacinis Lietuvos valdymas (1941–1944 m.)“ (1969) *etc.* Šie darbai rodė revoliucinį autoriaus entuziazmą esant gerokai apslopusį, šie jo darbai nebepasižymėjo tuo didžiuliu politiniu propagandiniu užtaisu, kuriuo išsiskyrė ankstesnieji.

Niekam daugiau iš teisės mokslų atstovų sovietmečiu Lietuvoje nebepavyko pasiekti tokio pripažinimo. Bet šios teisininkų akademikų grupės sovietmečio pradžioje susidarymas neturėjo nieko bendra su tuomet dar vos tepradėjusio žengti pirmuosius žingsnius sovietinio teisės mokslo Lietuvoje bendru lygiu.

Sovietinė partinė ir valstybinė valdžia Lietuvoje, skatinama ideologinių priežasčių ir valstybės interesų dėl kraštui naujos, socialistinės teisės perėmimo iš Sovietų sąjungos ir iš dalies jos plėtojimo čia pat pas save, dėl tos teisės diegimo problemų, jau nuo pirmųjų sunkių pokario metų teisės mokslo vystymui rodė išskirtinį dėmesį.

Rūpestis leidosi įgyvendinamas labai nelengvai ir ne vien dėl bendrųjų pokario nepriteklių, ne vien dėl su krašto aneksija iškilusių gausybės politinių, ekonominių ir socialinių problemų, bet ir dėl to, kad šiam reikalui įgyvendinti paprasčiausia stigo reikiamos kvalifikacijos žmonių. Vengdami tapti bolševikinių represijų aukomis arba nenorėdami dirbti smurtu valdžią tėvynėje užgrobusioms jėgoms, į Vakarus 1944 m. buvo pasitraukę daugiau nei keturi šimtai veikliausių lietuvių teisininkų, tarp jų apie pusantą dešimtį buvusių fakulteto mokslo personalo narių¹⁷ – svarus intelektualinis potencialas, palankiomis sąlygomis galėjęs įnešti pastebimą indėlį į lietuvių teisinės minties raidą. Tuo pat metu į daugumą okupuotoje teritorijoje likusių teisininkų, nepriklausomybės metais baigusį Vytauto Didžiojo universitetą, juolab į teisininkų elitą, į senąją šio universiteto Teisių fakulteto profesūrą sovietinė valdžia žvelgė su neslepia nepasitikėjimu ir įtarumu.

Jau artimiausiu laiku jo neaplenkė stalininės represijos, pirmiausia teisės daktaro docento A. Tamošaičio, buvusio paskutiniuokiu nepriklausomos Lietuvos teisingumo ministru, 1940 m. liepos 12 d. areštas ir greita žūtis sovietiniame kalėjime; 1945 m. buvo areštuoti teisininkai profesorai V. Jurgutis ir T. Petkevičius. Tuo pat metu nervinės įtampos ir karo nepriteklių neatlaikė M. Römerio širdis...

Fakulteto žmonių areštai nesustojo ir vėliau: 1951 m. suimti jau parengęs ginti disertaciją Civilinės teisės ir proceso katedros dėstytojas Z. Balevičius¹⁸ ir buvęs (1946 m.) fakulteto dekanas Valstybės ir teisės teorijos katedros docentas A. Paliukas. Apkaltinti antisovietine veikla, to paties likimo sulaukė fakulteto studentai H. Stawryllo, A. Lukoševičius, J. Petkevičius¹⁹.

Paskutiniam nepriklausomybės laikų profesūros atstovui fakultete minėtam K. Šalkauskiui, ujamam ir stumdomam, po karo čia tepavyko išsilaikyti penkerius metus.

Aštriai stokojant kompartijos ir sovietinės valdžios pasitikėjimą tenkinančių specialistų, Vilniaus universiteto Teisės fakultetui, kuriame negausų to meto sovietinės respublikos teisės mokslo potencialą buvo stengiamasi koncentruoti pirmiausia, ilgoką laiką teko tenkintis minimaliu etatinių darbuotojų skaičiumi – net ir praėjus po karo dešimčiai metų, šeštajame dešimtmetyje, fakulteto mokslo personalą tesudarė vos apie pusantą dešimtį žmonių. Papildant jų pajėgas, į akademinį darbą antraeilininkais

¹⁷ Dvidešimt metų. *Teisininkų žinios*, 1965, nr. 27–28, p. 2.

¹⁸ Z. Balevičiaus asmens byla. *MA archyvas*, f. 1, ap. 9, b. 2642, lap. 5, 19, 33, 39, 41.

¹⁹ VANSEVIČIUS, S. *Teisės fakulteto istorija*. Vilnius: Justitia, 1997, p. 60.

ir neetatiniiais darbuotojais (valandininkais) stengiasi įtraukti įvairiose žinybose praktinį darbą dirbusius specialistus. Mokslo personalą stiprinant politiniu ir idėjiniu požiūriais, plečiant jam kompartijos įtaką, pokariu jo sudėtį mėginta papildyti revoliucionieriais veteranais ir partijos funkcionieriais. Šios kampanijos metu Teisės fakultete, Valstybės ir teisės teorijos ir istorijos katedros vyresnioju dėstytoju 1946–1949 m. tapo buvęs komunistas pagrindininkas M. Jofė, studentams ėmęs skaityti pagrindines teises teorines disciplinas – valstybės ir teisės teoriją bei politinių teorijų istoriją. Atsirado dėstytojų, atvykusių iš įvairių Sovietų sąjungos vietų, paskaitas skaičiusių rusų kalba ir egzaminus priiminėjusių per vertėją (daugumos šių dėstytojų atsisakyta 1956–1958 metais, I. Adžalov, be to, patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir nuteistas už kyšius).

Sovietinei teisei įsisavinti ir prisitaikyti prie jos bei prie naujų ideologinių ir metodologinių reikalavimų bent tokiu mastu, kuris leistų ją laikyti atitinkamo lygio mokslo tiriamojo darbo objektu, reikėjo nemaža žmogiškų pastangų ir, žinoma, laiko.

Traukiantis senosios kartos mokslo darbuotojų likučiams, septintojo dešimtmečio viduryje docentai, arba, pagal Sovietų sąjungoje galiojusią dvipakopę mokslo laipsnių sistemą, turintieji bent žemiausią – mokslų kandidato – laipsnį darbuotojai, besudarė vos trečdalį Teisės fakulteto personalo, o mokslo daktarų visai neliko²⁰. Padėtis ėmė keistis tik praėjus dviem trims sovietmečio dešimtmečiams, subrendus naujai mokslo personalo generacijai, spėjusiai baigti jau sovietizuoto Vilniaus universiteto Teisės fakultetą²¹, geriau mokslo darbui naujomis sąlygomis pasirengus jauniems žmonėms. Tai buvo savito lūžio laikotarpis: toliau bėgant laikui ir gausėjant teisę studijuojančių bei, suprantama, šias studijas baigusiujų, įkandin ėmė augti mokslo personalo skaičius, artėdamas prie pusšimčio, suaktyvėjo disertacijų mokslo laipsniui įgyti rengimas ir jų gynimas. Pagaliau, baigiantis aštuntajam dešimtmečiui, turinčiųjų mokslo laipsnius ir pedagoginius vardus fakultete jau buvo dvidešimt devyni, jų tarpe trys profesoriai²², dar po dešimties metų – nepriklausomybės atkūrimo išvakarėse – jame jau dirbo keturi profesoriai ir trisdešimt penki docentai.

Čia, Vilniaus universiteto Teisės fakultete, sovietmečiu buvo Lietuvos teisės mokslo personalo susitelkimo centras, o sykiu ir palankesnės nei bet kur kitur sąlygos atlikti didžiąją dalį laikmečio nulemtų teisės mokslo darbų.

Nemenki uždaviniai moksliniam darbui teisės srityje buvo keliami Mokslų akademijos sistemai.

Sykiu su pirmaisiais pokario Akademijos institutais jau 1946 m. buvo įsteigtas Teisės institutas, kuriame darbavosi aštuoni mokslo personalo nariai²³, mėginę aktyviai, nors ne itin sėkmingai, pats rengti sau mokslinius kadrus (ką jau kalbėti apie silpną nemažos pirmųjų aspirantų dalies pasirengimą moksliniam darbui ar nepakankamą darbštumą, du jų buvo pašalinti kaip „ideologiškai svetimi elementai“)²⁴. Realiai reiškiantis tik keletui paminėtų pripažintų mokslo autoritetų, netrumpą laiką tų uždavinių įgyvendinti čia pasirodė esą beveik neįmanoma. Nesugebėjusi pateisinti dėtų vilčių, ši mokslo įstaiga gelbėta jos reorganizavimais, bet darbo rezultatai ir po organizacinių procedūrų nepasidarė apčiuopiamesni, ir vėl pirmiausia dėl mokslinių kadrų stygiaus (dažnai tie patys žmonės dirbo lygia greta universitete ir Mokslų akademijos sistemoje), didelės jų kaitos ir nepakankamo pasirengimo – didžioji čia įsidarbinusio mokslo personalo dalis pasirodė esanti neperspektyvi, moksle

²⁰ *Vilniaus universitetas*. Vilnius, 1966, p. 264.

²¹ 1961 m. baigusiujų Teisės fakultetą skaičius persirito per tūkstantį. Žr. *Vilniaus universiteto istorija 1940–1979*. Vilnius, 1979, p. 101.

²² *Vilniaus universiteto istorija 1940–1979*. Vilnius, 1979, p. 114.

²³ Mokslo tiriamųjų įstaigų metinė statistinė ataskaita. *MA archyvas*, f. 17, ap. 1, b. 6, lap. 1.

²⁴ БУЛОТА, А. Научно-исследовательская работа Института права Академии наук Литовской ССР. Из *Известия Академии наук СССР*. Отделение экономики и права. 1951, № 4, стр. 295.

nepaliekanti kiek pastebimesnio pėdsako. Neįžvelgus perspektyvų, teisės mokslų vystymo Mokslų akademijos sistemoje 1955 m. laikinai atsisakyta, esami aspirantai teisininkai perduoti universitetui, nebaigti darbai – į instituto archyvą²⁵.

Tik po dvejų metų Lietuvos SSR Mokslų akademijos prezidiumas, atsižvelgdamas į SSRS Mokslų akademijos Koordinacinės tarybos rekomendacijas dėl mokslinio tiriamojo darbo teisės srityje išplėtimo ir pagerinimo, atgaivino Teisės (kiek vėliau – Sociologijos ir teisės) sektorių šįkart Ekonomikos institute²⁶, o 1969 m., jį išplėtojus į Filosofijos, sociologijos ir teisės skyrių, vėl sugražintą į Istorijos institutą. Nuo 1977 m. pastarasis padalinys pertvarkytas į Filosofijos, sociologijos ir teisės institutą, savo sudėtyje turintį Teisės sektorių (nuo 1980 m. – Teisės skyrių).

Teisės tyrimais Lietuvoje greta pagrindine laikytos mokslo teisinės taikomosios ar pedagoginės veiklos taip pat užsiiminėjo 1961 m. įsteigtas Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo institutas, ypač jo Nusikalstamumo priežasčių tyrimo, profilaktikos priemonių rengimo ir įstatymų tobulinimo skyrius, nuo 1969 m. – dar ir Liaudies ūkio specialistų tobulinimosi instituto Valstybinio valdymo ir teisės fakultetas, taip pat 1981 m. ėmęs veikti SSRS Vidaus reikalų ministerijos Minsko aukštosios mokyklos Vilniaus fakultetas atgaivintos nepriklausomybės metais keletą kartų pertvarkytas ir išvystytas iki savarankiško, Mykolo Romerio vardu pavadinto universiteto.

Kvalifikuojamo kaip mokslo tiriamojo darbo rezultatai, turėję padėti sovietinei sistemai stiprinti ir vystyti, natūralu, padėjo tobulinti jį dirbančiųjų dalykinę profesinę kvalifikaciją, bet ir mokė kai ko daugiau. Jie parodė, kad neatsargus brovimasis į aukštesnėms sritims nepageidaujamą tyrimų, atliekamų teisės moksluose, problematiką mokslininkui esąs ganėtinai grėsmingas. Šiuo požiūriu paminėtinas atsitikimas su Ekonomikos instituto Sociologijos ir teisės sektoriaus aspirantu J. Nociumi, septintajame dešimtmetyje parašiusiu kandidato disertaciją „Tyčiniai nužudymai ir kova su jais Lietuvos TSR“: kai kuriems veikėjams darbe panauduose duomenyse apie Lietuvoje padarytus tyčinius nužudymus įžvelgus antisovietinės agitacijos ir propagandos apraiškas, disertacijos ne tik neleista ginti, bet ir apskritai padėtas taškas beprasidedančiai jos autoriaus mokslininko karjerai.

Kiek vėliau buvo susidorota su jaunu Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto mokslininku V. Andriuliu, surinkusiu ir spaudai parengusiu M. Römerio darbų bibliografiją: ką jau kalbėti apie paties instituto pirminės cenzūros iš sąrašo išbrauktą šio garbaus autoriaus veikalą „Lietuvos sovietizacija 1940–1941 m.“, visas V. Andriulio darbas ne tik nebuvo skelbtas, bet ir autoriaus pareikalauta nedelsiant savo noru pasišalinti iš instituto²⁷.

3. Naujų reikalavimų visuomenės mokslams atspindys sovietmečio mokslinėje produkcijoje

Daugeliui sovietmečio Lietuvos teisės mokslininkų sąmoningai vengiant „ideologizuoto tuščio teoretizavimo“, specialiai iš teisės teorijos – labiausiai ideologizuotos ir politizuotos teisės mokslų srities – problematikos, Vilniaus universiteto Teisės fakultete sovietmečiu reikšmingesnių darbų nebuvo atlikta, oficialioms teorinėms koncepcijoms skleisti ir propaguoti dažniausiai naudotasi konkrečioms teisės mokslų šakoms skirtomis publikacijomis. Užtat žvilgsnis į konkrečią praeities teisę, žinoma, piktai

²⁵ Mokslų akademijos Prezidiumo 1955 07 09 nutarimas. *MA archyvas*, f. 1, ap. 2, b. 341, lap. 216–218.

²⁶ Mokslų akademijos Prezidiumo 1957 06 12 nutarimas. *MA archyvas*, f. 1, ap. 2, b. 476, lap. 248.

²⁷ ANDRIULIS, V. Mykolas Römeris sovietų Lietuvoje. 1980-ieji. Iš *Mykolas Römeris ir šiandiena*. Teminis straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000, p. 59–60. Papildyta ir atnaujinta ši M. Römerio darbų bei literatūros apie jį bibliografija, parengta R. Miknio, 1997 m. paskelbta rinkinyje „Mykolo Römerio mokslas apie valstybę“.

kritiškas, todėl viršūnėse laikomas ne mažiau reikšmingu, daugeliui to meto mokslo žmonių regėjosi, priešingai, paprasčiau prieinamu, netgi daugiau – galimybė dirbti su istorine teisine medžiaga vertinta kaip savita niša, kurioje viltasi lengviau siekti mokslo tiriamojo darbo, vertintojų akyse sugebėsią išlaikyti bent pakenčiamą lygį, rezultatų, išvelgtas istorinės medžiagos pranašumas prieš šiam darbui dar pakankamai neįvaldytą galiojančios primestosios sovietinės teisės problematiką, tuomet lėmęs gal net kiek nenatūraliai didelį dėmesį mūsų teisės praeičiai.

Sovietmečio Lietuvos teisės istorijos mokslas, verčiamas vadovautis atitinkamomis politinėmis ir ideologinėmis nuostatomis, pavyzdžiui, nepagrįstai savo priemonėmis sureikšmino kai kuriuos valstybės ir teisės reiškinius, iškilusius vietos komunistuojantiems elementams mėginant Lietuvai 1918–1919 m. primesti sovietų Rusijos remiamą valdžią ir iškreiptai tai vaizduojant pačių lietuvių vykdyta proletarine revoliucija, tendencingai Lietuvos tarpukario politinį režimą vertino kaip karinį-policinį ir fašistinį, ieškojo (ir, suprantama, „rado“) laikomos dėsningu reiškiniu buržuazinio teisėtumo krizės apraiškų, mėgino dangstyti agresyvių Sovietų sąjungos vaidmenį aneksuojant 1940 m. Lietuvą, liaupsino tariamą sovietinės konstitucijos demokratiškumą *etc.*

Teisės istorikams savo darbais tuomet gausiai talkino ir laikantieji save teisės teoretikais, ir, žinoma, galiojančios teisės specialistais, ėmėsi tirti „socialistinės visuomenės kūrimo“, „pramonės ir žemės ūkio pertvarkymo socialistiniais pagrindais“ ir kitas panašaus pobūdžio teisinio reguliavimo problemas. Laikydami oficialiosios versijos, jie, iškart atsiradus tam galimybei, užsiėmė Lietuvos įjungimo į SSRS sudėtį istoriniais teisiniais aspektais arba savo atstovaujamos teisės šakos institutų sovietizacijos procesu: A. Cirtautas – vietinių Tarybų Lietuvoje 1940–1941 m. sukūrimu ir veikla („Teisė“, 1965, nr. 5), S. Stačiokas – socialistinių pramonės pagrindų sukūrimu (1965, nr. 5), A. Bulota – socialistinės žemės ūkio sistemos kūrimu (1963, nr. 3), P. Vitkevičius – valstybinės socialistinės nuosavybės teisinių santykių atsiradimu Lietuvoje (1965, nr. 5), A. Liakas – sovietinių teismų Lietuvoje steigimu ir veikla (1963, nr. 3) ir t. t.

Sovietinės Lietuvos valstybės ir teisės dvidešimtmečiui paminėti Vilniaus universiteto Teisės mokslų fakultetas 1960 m. išleido straipsnių rinkinį²⁸, kuriame publikuoti: K. Domaševičiaus straipsnis „Tarybų valdžios įtvirtinimas Lietuvoje“, S. Vansevičiaus – „Vietinių Darbo žmonių deputatų tarybų organizavimas ir raida Tarybų Lietuvoje (1940–1960 m.)“, taip pat apibendrinantys straipsniai apie svarbiausias sovietinės Lietuvos teisinio reguliavimo sritis – J. Žeruolio darbas, skirtas socialistinei nuosavybei sukurti ir įtvirtinti, J. Moreino – socialistiniams darbo santykiams atsirasti ir jų vystymuisi, A. Bulotos – socialistinei žemės ūkio sistemai sukurti ir įtvirtinti, J. Bliekos ir M. Gedvilo – atlikti teisinį liaudies švietimo reguliavimą, A. Žiurlio – šeimos teisės raidai, A. Liako – sovietiniams teismams.

Fakultete aktyviai rašytos ir gintos teisinio istorinio turinio kandidato disertacijos.

Visą šį teisinį mokslinį aktyvumą atspindėjo 1957 m. pasirodęs pirmasis ir ilgiau nei dešimtmetį buvęs vienintelis sovietinėje Lietuvoje teisės mokslus reprezentuojantis Vilniaus universiteto Teisės fakulteto tęstinis mokslo darbų rinkinys „Teisė“²⁹, kurio pirmuose dvidešimt trijuose tomuose (tiek jų išleista iki Lietuvos nepriklausomybės 1990 m. atkūrimo), buvo paskelbtos 398 mokslinės (arba bent tokiomis pripažįstamos) publikacijos.

„Teisės“ publikacijų tematika ypač ryškiai atspindėjo jau minėtą tendenciją. Pradžioje ženkli vieta tarp tų publikacijų teko darbams, parašytiems istorine teisine tematika: trijuose pirmuosiuose „Teisės“ tomuose (1957–1963) teisės istorijos problematikai buvo skirta beveik pusė – dešimt iš 24 – skelbtų

²⁸ *Tarybų Lietuvos valstybės ir teisės dvidešimtmetis*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960.

²⁹ PALSKYS, E. „Teisės“ tomo dvidešimtpenketis. *Teisė*, 1983, XVII, 1 sąs., p. 127.

publikacijų, o iš pirmajame rinkinio tome³⁰ publikuotų šešių autorių straipsnių teisės istorijai buvo skirta A. Klimkos „Mirties bausmė buržuazijos valdomos Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose“, O. Ruželytės „Kova su spekuliacija Tarybų Lietuvoje 1918–1919 metais“ bei S. Vansevičiaus „1861 m. valstiečių reformos įstatymai ir jų įvykdymas Lietuvoje“ darbai.

Ilgainiui moksliniai straipsniai greta kitos teisinės medžiagos imti skelbti Teisingumo ministerijos nuo 1968 m. leistame biuletenyje „Socialistinė teisė“, nevengiant ir čia istorinio pobūdžio darbų, tokių kaip L. Bekerio „Klaipėdos krašto teismai 1923–1939 metais“ (1982 m. nr. 4), V. Andriulio „XIV–XVI a. Lietuvos teisės pasaulietiško problema“ (1989 m. nr. 2) ir kt.

Tik su bendru teisės mokslų atkurtimu domėjimosi istorija kreivė pastebimai ėmė kristi: iš 1970–1979 m. „Teisės“ publikacijų teisinei istorinei tematikai tebuvo skirta dvidešimt procentų straipsnių, o paskutinįjį sovietmečio dešimtmetį (baigiant 1989 m.) – jau tik dvylika procentų³¹.

Per visą šį laikotarpį teisės istorijos problematiką atspindėjo penktadalis „Teisės“ publikacijų³².

Monografiniai teisininkų darbai, teisinantis popieriaus trūkumu ir kitomis ūkinėmis priežastimis, realizuojami buvo nelengvai (teisine istorine tematika išsiskyrė K. Domaševičiaus ir O. Ruželytės darbai³³), ribota (paprastai dešimtimi autorių lankų) kiekvieno jų apimtis. Nepaisant to, Teisės fakulteto mokslo personalo jėgomis, ypač pradėdant aštuntuoju dešimtmečiu, buvo parašyta ir išleista keletas monografinio pobūdžio darbų.

Nors buvo skatinami moksliniai tyrimai istorijos srityje, realiai ir šiam darbui buvo trukdoma – kontroliuotas naudojimas istorine dokumentine medžiaga, tarpukario literatūra nuo paprasto skaitytojo slėpta specialiuose bibliotekų fonduose, didelė dalis archyvuose saugomos nepriklausomybės laikų (net ir to paties sovietmečio) medžiagos buvo įslaptinta.

Studentams dar menkokai spėjus išmokti rusų kalbos, 1949 m. pasirodė verstas iš rusų kalbos S. V. Juškovo vadovėlis „TSRS valstybės ir teisės istorija“, leidėjų oficialiai skirtas juridinių mokyklų moksleiviams, aptariantis ikirevoliucinę valstybės ir teisės istoriją rusų valdomose žemėse, ir kitais metais – autorių kolektyvo to paties pavadinimo vadovėlio antroji dalis, apimanti vien sovietinės valstybės ir teisės istoriją, todėl, vadovėlyje aptariamo laikotarpio prasme jį laikant svarbesniu, šįkart buvo pasirinktas originalas, oficialiai skiriamas aukštosios teisės mokykloms.

Tik nuo aštuntojo dešimtmečio – jau spėjus atsirasti pakankamos kvalifikacijos savų specialistų, ėmė rodytis originalūs lietuviški teisės disciplinų vadovėliai, parašyti Teisės fakulteto mokslo personalo jėgomis. Lietuvos teisės istorijos mokslo ir studijų raidos įvykiu galima laikyti apskritai pirmojo šiam dalykui skirto Lietuvos valstybės ir teisės istorijos vadovėlio 1979 m. pasirodymą³⁴. Knyga buvo parengta fakulteto mokslininkų jėgomis, jos autorių kolektyvo nariai – vienuolika Universiteto mokslo personalo darbuotojų, kurių daugumą sudarė šakinių teisės mokslų – civilinės, šeimos, darbo, baudžiamosios, procesinės teisės – atstovai.

³⁰ Pirmuoju „Teisės“ tomu laikoma: *Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto Mokslo darbai*. XIV. Ekonomikos ir teisės mokslų serija. 2 tomas. Teisės mokslų klausimai. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.

³¹ Statistiniai mokslo darbų „Teisė“ publikacijų duomenys šiame straipsnyje apskaičiuoti pagal leidinį: *Vilniaus universiteto Mokslo darbų „Teisė“ bibliografija*. 1957–2007. Sudarytojai J. Machovenko, N. Žekytė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

³² MACHOVENKO, J., NEKROŠIUS, I. „Teisei“ 50 metų. *Teisė*, 2007, nr. 65, p. 9.

³³ DOMAŠEVIČIUS, K.; RUŽELYTĖ, O. *Pirmieji tarybiniai teismai Lietuvoje (1918–1919 m.)*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957; DOMAŠEVIČIUS, K. *Tarybinio valstybingumo vystymasis Lietuvoje*. Vilnius: Mintis, 1966.

³⁴ *Lietuvos TSR valstybės ir teisės istorija*. Ats. redaktorius S. Vansevičius. Vilnius: Mintis, 1979.

Ryškių pėdsakų vadovėlyje paliko laikmetis ir jam būdingos ideologinės nuostatos, atsispindėjusios net jo struktūroje: antroji vadovėlio dalis, chronologiškai tuomet dar išsitikusi nepilno pusšimčio metų laikotarpyje, čia dėl solidumo įvardytame „socializmo epocha“, sudarė vos ne pusę – 40 procentų – vadovėlio apimties, tik likusi vieta palikta turiningai, apimančiai laikotarpį nuo valstybės susidarymo XIII a. iki pat 1940 m., feodalizmo bei kapitalizmo laikotarpių Lietuvos valstybės ir teisės istorijai. Medžiagos vadovėlyje periodizavimas socialinių ir ekonominių formacijų schemas pagrindu tuo pat metu sudarė galimybę savarankiškos Lietuvos valstybės ir teisės gyvavimo tarpsnius suplakti su carizmo įsiviešpatavimu ir kaizerine okupacija. Dėmesys vadovėlyje koncentruojamas į valstybės ir visuomeninių santykių raidą, teisei jame teskariant vos tris skyrius iš devyniolikos.

Apie sovietmečio darbus teisės mokslo srityje šiandien būtų galima pasakyti, kad tai buvo savitas teisės tyrėjų energijos ir mokslinio potencialo švaistymas, skirtas jau tuomet neturėjusiai perspektyvos socialistinei teisei, sovietinės teisės institutams, sovietinės teisės pagrindu susiformavusiems teisiniams santykiams analizuoti ir vertinti.

4. Okupacijos padarinių teisės mokslo literatūroje likvidavimo pradžia

Pirmosios sovietiniam Lietuvos teisės istorijos mokslui nebūdingos publikacijos ėmė šmėkščioti įsibėgėję *perestrojkai*: jau tuomet išleistas, beje – Lietuvoje pirmą kartą, paskutinysis M. Römerio veikalas, skirtas politiniam teisiniam Lietuvos 1940-ųjų vasaros įvykių vertinimui³⁵, skaudžiai turėjęs paliesti visus, pusę amžiaus juos laikiusius revoliucija. Pasirodė K. L. Valančiaus parengtas 1918–1978 m. laikotarpio Lietuvos valstybės konstitucijų ir su jomis tiesiogiai susijusių kai kurių svarbiausių to meto dokumentų su atitinkamais jų vertinimais rinkinys³⁶. Net ne specialistui akivaizdžių, bet mokslo priverstinai nutylimų sovietinės konstitucijos ir ypač jos įgyvendinimo trūkumų šalinimo tuo laikotarpiu Lietuvoje realiai buvo imtasi ne dėl atitinkamą laiką brandintų ir daugmaž apmąstytų mokslinių rekomendacijų, o, galima sakyti, tautos iniciatyva, kylančia iš apačios ir diktuojama paties gyvenimo.

Į sovietmečio mokslinius tyrimus per netrumpą laiką įsitraukus didesniai žmonių skaičiui, buvo išaiškinta, surinkta, susisteminta ir į mokslinę apyvartą paleista palyginti nemaža teisės aktais ir archyviniais dokumentais pagrįstos istorinės norminės ir faktologinės medžiagos, o tyrėjai įgijo tam tikrą šio specialaus pasirengimo ir įgūdžių reikalaujančio darbo patirtį, davusią neabejotinos naudos jų ateities darbams. Būtume neteisūs teigdami, kad sovietmečio įdirbis Lietuvos teisės (istorijos) mokslo baruose, nepaisant buvusių nepalankiausių sąlygų, neatnešė ir pozityvios naudos, net ir tomis aplinkybėmis jis paliko tam tikrą pėdsaką moksle ir mūsų tautos kultūroje.

Socialistinė teisė savyje taip pat turėjo ką nors tokio, kas nesvetima ir kitoms, gyvybingoms teisės sistemoms, socialistinės teisės „kelias grįstas sąmoningai arba nesąmoningai iš kitų teisių sistemų pasiskolintais akmenimis“; pagal svarbiausius parametrus ši teisės sistema priskiriama Europoje paplitusiai romanų-germanų (kontinentinei) teisės tradicijai, o socialistinė teisė, kaip ir kitos teisės sistemos, „realiai suderina prigimtinio teisingumo principus, prigimtinės teisės, romėnų teisės, civilinės teisės tradicijos, atskiros šalies ikirevoliucinės tradicijos idėjas ir bendrąsias marksizmo-leninizmo dogmas“³⁷. Teisė, net ir socialistinė, aktyviai dalyvaudama, tarkim, mėginant bent kiek derinti visuomenės narių interesus ar sprendžiant įvairias bendras žmogiškąsias problemas, turėjo savyje ir tam tikrą pozityvių

³⁵ RĖMERIS, M. *Lietuvos sovietizacija 1940–1941*. Istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas. Vilnius: Lituanus, 1989. Prieš tai, autorių pridengus kriptonimu „X.Y.“, šis veikalas, jo rankraščių kolegoms, traukiantis nuo prasidedančios sovietinės okupacijos, išsivežus su savimi, buvo išleistas 1949 m. Augsburgėje.

³⁶ *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Sudarytojas ir įvado autorius K. L. Valančius. Vilnius: Mokslas, 1989.

³⁷ GLENDON, M. A.; GORDON, M. W.; OSAKWE, C. *Vakarų teisės tradicijos*. Vilnius: Pradai, 1993, p. 259.

elementų bei nepraecinančios reikšmės vertybių. Visa tai duoda pagrindą sovietinės teisės tyrimuose ieškoti ir teikia vilčių rasti „racionalų grūdą“³⁸.

Galima paminėti, kad Sankt Peterburgo universitetas, jau griuvus sovietinei santvarkai, rubrikoje „Civilinio proceso klasika“ pakartotinai išleido buvusio ilgamečio Vilniaus universiteto profesoriaus J. Žeruolio monografiją „Sovietinio civilinio proceso esmė“³⁹, Lietuvoje pasirodžiusią prieš pusšimtį metų ir tuomet tapusią autoriaus daktaro disertacijos pagrindu. Tame pačiame Rusijos akademiniame leidinyje paskelbta plati (daugiau nei 900 pavadinimų) 1917–2005 m. čia apgintų civilinio (arbitražinio) proceso teisės disertacijų bibliografinė rodyklė⁴⁰, apimanti ir šešių Lietuvos procesualistų aštuonias kandidato bei daktaro sovietinio laikotarpio disertacijas, argumentuojant jų visų – sovietinių ir posovietinių – surinkimo ir susistemavimo aktualumą.

Kas be ko, sovietinio laikotarpio teisės mokslo darbų kokybė daug priklausė ir nuo to, kas ir kaip pagal tą problematiką dirbo, koks buvo tų dirbusiųjų vidaus santykis su savo tyrimų objektu, kiek laikantis to santykio lėmė mokslininko sąžinė, proto balsas, logika, istorinės tiesos jautimas, pareiga savo tautai, jos kultūrai, ateičiai⁴¹. Savo didesnę ar mažesnę indėlį į teisės mokslo raidą sovietmečiu įnešė didelė grupė Lietuvos teisininkų, daugumą jau pasitraukusių iš gyvųjų tarpo arba metų naštos slegiamų nutolusių nuo aktyvios mokslinės kūrybos, – M. Apanavičius, A. Burkauskas, A. Dambrauskas, P. Danisevičius, P. Kūris, J. Moreinas, E. Palskys, V. Pavilionis, P. Pošiūnas, P. Rasimavičius, V. Raudeliūnas, O. Ruželytė, V. Staskonis, S. Vansevičius, P. Vitkevičius, A. Žiurlys, J. Žeruolis ir kt.

Norint nešališkai ir politiškai neangažuotai vertinti kiekvieno šių, taip pat ir kitų sovietmečiu rašiusių teisininkų darbus, į jų kūrybą, į jų asmenybę ir mokslinį palikimą reikia žvelgti to meto, tos epochos, kurioje jie dirbo ir kūrė, žmonių akimis⁴². Negausiuose esamoje literatūroje pateiktuose sovietmečio teisės mokslo Lietuvoje vertinimuose vienokia ar kitokia forma paprastai esti pabrėžiami iš esmės du momentai: turint omenyje sovietmečio teisės mokslo tikslus, socialinę paskirtį, rekomendacijų kryptingumą ir kitas savybes, iškeliamas to mokslo menkavertiškumas arba net negatyvūs momentai, lygia greta dažnai įžvelgiant jame ir pozityvų momentą, paprastai grindžiamą tam tikra išliekamąja surinktos ir mokslo darbuose susistemintos faktinės medžiagos verte: pasak istoriko profesoriaus V. B. Pšibilskio, viena vertus, anuometiniuose teisininkų darbuose „pateiktos rekomendacijos teikė galimybę vadovaujančiai partijai stiprinti savo diktatūrą, dar labiau pajungti visuomenę nomenklatūrininkų išnaudojimui“; kita vertus, teisininkų mokslo darbuose buvusi „sukaupta ir išanalizuota gausi faktinė medžiaga, kuri, atmetus privalomą marksistinę frazeologiją, atskleidžia sovietinio režimo esmę, tikrąją Lietuvos ekonominę, politinę, teisinę būklę“⁴³.

Sovietmečio teisės mokslo darbuose sukauptos ir susistemintos faktinės medžiagos reikšmė, teikiant galimybę nūdienos žmogui teisingai ir objektyviai pažinti tikrą buvusią Lietuvos teisinę padėtį, pirmiausia priklauso nuo jo sugebėjimo „nuvilkti iš to meto ideologinės medžiagos pasiūtą <...> skrandą“⁴⁴, po kuria sovietmečio mokslo darbuose slepiasi ne tik jų autorių mintys, bet ir tuose mokslo darbuose

³⁸ VĖLYVIS, S. Žymus mokslininkas, kilnus žmogus. *Jurisprudencija*, 2007, nr. 4, p. 94.

³⁹ ЖЕРУОЛИС, И. А. Сущность советского гражданского процесса. *Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса*. 2006, № 5. С.-Петербург, 2007, стр. 473–639.

⁴⁰ Библиографический указатель диссертаций по гражданскому (арбитражному) процессуальному праву (1917–2005). *Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса*. 2006, № 5. С.-Петербург, 2007, стр. 682–743.

⁴¹ BAGDONAVIČIUS, V.; KATINAITĖ, P. Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto darbai ir dienos. *Žr. Lietuvos mokslas*. 1997, t. V, kn. 15, p. 9.

⁴² VĖLYVIS, S. Alfonsas Žiurlys – mokslininkas ir pedagogas. *Teisė*, 2006, nr. 58, p. 148–149.

⁴³ *Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994, p. 305.

⁴⁴ VĖLYVIS, S. Žymus mokslininkas, kilnus žmogus. *Jurisprudencija*, 2007, nr. 4, p. 93–94.

sukaupta gausi faktologinė medžiaga. Dabar būtent toji medžiaga, kaip vienas iš šaltinių praeičiai pažinti, yra vienas iš elementų, lemiančių tam tikrą išliekamąją sovietmečio teisininkų darbų reikšmę.

Be viso to, sovietmečiu atlikti teisės problematikos tyrimai davė tam tikros naudos jaunajai mokslininkų kartai kaupiant mokslo tiriamąjo darbo patirtį, tobulinant šio darbo metodus.

Tik pakartotinai 1990 m. kovą atkurta Lietuvos nepriklausomybė sudarė teisės istorijos tyrimams galimybę įmanomai objektyviau interpretuoti istorinius teisinius faktus ir reiškinius, pavertė teisinę praeitį laisvų mokslinių tyrimų objektu, atvertė tų tyrimų naują lapą.

Kad ir varganos praeities dėka viso šio darbo neteko pradėti tuščioje vietoje, sovietmečio laimėjimai Lietuvos teisės mokslo baruose, nepaisant akivaizdžių jų trūkumų, paliko tam tikrą pėdsaką moksle ir mūsų tautos kultūroje, nebuvo besąlygiškai pasmerkti ir atmesti.

Atkurtoji valstybė *nostrifikavo* už tuos darbus jų autorių įgytus mokslinius laipsnius ir sudarė sąlygas tolesniems darbams panaudoti ne tik per praėjusį laiką išaiškintus istorinius teisės šaltinius, bet ir sukauptą tiriamąjo darbo patirtį. Suprantama, buvo atsisakyta tendencingo ir politizuoto praeities traktavimo, o ten, kur rasta reikalo, laikui bėgant patikslintos ir papildytos svarbiausios koncepcijos ir, suprantama, išplėsta mokslinių tyrimų tematika.

Visa tai daryta vengiant regimų staigių posūkių, akcentų ir triukšmo, mažiau įdėmiam žvilgsniui kartais net nepastebimai. Antai, pirmosiose pakartotinai atkurtos nepriklausomybės metų publikacijose iššitas 1939–1996 metų veiklos laikotarpis, taigi paskutiniai nepriklausomybės metai, iššitas sovietmetis ir jau praėję pirmieji metai nepriklausomybę atkūrus, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto istorijos kontekste dažnai aptariami kaip vientisas reiškinys, jų net nemėginant struktūriškai atskirti vieno nuo kito, tenkinantis tekste paprasčiausia pastaba, kad nuo 1990 m., tarsi eilinį kartą, fakultete buvę atnaujintos tyrimų programos ir mokymo planai⁴⁵, arba epizodiniu palinkėjimu buvusį faktų ir įvykių vertinimą „koreguoti ir daryti išvadas be komunistinės ideologijos reikalavimų“⁴⁶, lyg nepastebint teisėje tuo metu jau prasidėjusių esminių pokyčių. Neskubėta rengti ir naujų vadovėlių: žvelgiant dabarties akimis sunkiai suvokiamas faktas, kad net septynerius metus nepriklausomybę atkūrus, akademinėms Lietuvos teisės istorijos studijoms naudotasi čia jau minėtu sovietmečio laikų Lietuvos TSR valstybės ir teisės istorijos vadovėliu, su visais gausiais ideologiniais ir dalykiniais jo trūkumais ir klaidomis. Atnaujintas Lietuvos valstybės ir teisės istorijos vadovėlis⁴⁷ pasirodė tik 1997 metais. Jame įžvelgiama pastangų atsisakyti ideologinio balasto, sovietmečiu diegtų tyrimo metodų ir vertinimų, nors teisės istorijos problematika jame, kaip anksčiau, nagrinėta lygia greta su valstybės istorija, pastarajai tebeskiriant svarbiausią dėmesį, o medžiagos parinkimu ir išdėstymu jis nedaug tesiskyrė nuo pirmojo⁴⁸.

Išvada

Sovietmečio darbai teisės mokslo srityje iš esmės reikė teisės tyrėjų energijos ir mokslinio potencialo švaistymą, skirtą jau tuomet neturėjusiai perspektyvos socialistinei teisei, sovietinės teisės institutams, sovietinės teisės pagrindu susiformavusiems teisiniams santykiams analizuoti ir vertinti. Bet tai ne-

⁴⁵ VANSEVIČIUS, S. *Teisės fakulteto istorija*. Vilnius: Justitia, 1997, p. 68–69.

⁴⁶ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorijos mokslo raida. Lietuvos teisės tradicijos*. Vilnius: Justitia, 1997, p. 26.

⁴⁷ MAKSIMAITIS, M., VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1997.

⁴⁸ Prireikė dar penkerių metų jau trečiam vadovėliui parengti (ANDRIULIS, V. et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002), šįsyk orientuotam į teisę, gausesniam autorių kolektyvui mėginant sutelkti skaitytojo dėmesį į istorinius Lietuvos teisės šaltinius ir svarbiausių bei būdingiausių teisės institutų susiformavimą ir raidą, stengiantis atspindėti pagrindinius Lietuvos teisės raidos bruožus, ypač sustiprinant nepelnytai buvusį gerokai sumenkintą dėmesį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisei.

reiškia ir visiško šių darbų reikšmės nubraukimo: buvo išaiškinta, surinkta, susisteminta ir į mokslinę apyvartą paleista palyginti nemaža teisės aktais ir archyviniais dokumentais pagrįstos istorinės norminės ir faktologinės medžiagos, o tyrėjai įgijo tam tikrą šio specialaus pasirengimo ir įgūdžių reikalaujančio darbo patirtį, davusią neabejotinos naudos jų ateities darbams.

Literatūra

Archyvinė medžiaga

1. Z. Balevičiaus asmens byla. *MA archyvas*, f. 1, ap. 9, b. 2642.
2. Didžiai gerbiamieji fakulteto tarybos nariai (rankraštis). *Asmeninis J. Bulavo archyvas*.
3. A. Janulaičio kadru įskaitos lapas ir tarnybos lapas. *LCVA*, f. 631, ap. 3, b. 262.
4. A. Janulaičio pareiškimų MA prezidentui ir Kauno VDU rektoriui nuorašai. *MA Vrublevskių bibliotekos RS*, f. 267-2706.
5. Mokslų akademijos Prezidiumo 1955 07 09 nutarimas. *MA archyvas*, f. 1, ap. 2, b. 341.
6. Mokslų akademijos Prezidiumo 1957 06 12 nutarimas. *MA archyvas*, f. 1, ap. 2, b. 476.
7. Mokslu tiriamųjų įstaigų metinė statistinė ataskaita. *MA archyvas*, f. 17, ap. 1, b. 6.
8. Prorektorius pranešimas universiteto Tarybos 1950 01 31 posėdyje; VU Tarybos nutarimas dėl 1949/50 m. m. rudens semestro egzaminų rezultatų. *VU archyvas*, f. R-856, ap. 2, b. 80.
9. RÖMER, M. Dziennik, t. 38. *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 75-14.
10. Švietimo generalinio tarėjo 1942 11 06 aktas. *MA Vrublevskių bibliotekos RS*, f. 281-162.
11. TF mokslo personalo 1950 01 19 ir 05 04 gamybinių susirinkimų protokolai. *VU archyvas*, f. R-856, ap. 18, b. 7.
12. VU rektorius 1950 07 06 įsakymas. *VU archyvas*, f. R-856, ap. 2, b. 84.

Specialioji literatūra

13. ANDRIULIS, V. Mykolas Römeris sovietų Lietuvoje. 1980-ieji. Iš *Mykolas Römeris ir šiandiena*. Teminis straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000.
14. ANDRIULIS, V. et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
15. BAGDONAVIČIUS, V.; KATINAITĖ, P. Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto darbai ir dienos. *Lietuvos mokslas*, 1997, t. V, kn. 15.
16. BIRŽIŠKA, M. Prof. Mykolas Römeris. *Tremties metai*. Tübingen, 1947.
17. BULAVAS, J. *Vokiškųjų fašistų okupacinis Lietuvos valdymas*. Vilnius, 1969.
18. БУЛОТА, А. Научно-исследовательская работа Института права Академии наук Литовской ССР. *Известия Академии наук СССР. Отделение экономики и права*, 1951, № 4.
19. DOMAŠEVIČIUS, K. *Tarybinio valstybingumo vystymasis Lietuvoje*. Vilnius: Mintis, 1966.
20. DOMAŠEVIČIUS, K.; RUŽELYTĖ, O. *Pirmieji tarybiniai teismai Lietuvoje (1918–1919 m.)*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
21. Dvidešimt metų. *Teisininkų žintos*, 1965, nr. 27–28.
22. GLENDON, M. A.; GORDON, M. W.; OSAKWE, C. *Vakarų teisės tradicijos*. Vilnius: Pradai, 1993.
23. *История государства и права зарубежных стран*. Т. I. Москва, 1963, с. 16–17.
24. KASIULIS, P. Už bolševistinę kritiką ir savikritiką. *Tarybinis studentas*, 1950, nr. 4.
25. *Lietuvos teisė 1918–2018. Šimtmečio patirtis ir perspektyvos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, Vilniaus universitetas, 2018.
26. *Lietuvos TSR valstybės ir teisės istorija*. Ats. redaktorius S. Vansevičius. Vilnius: Mintis, 1979.
27. *Lietuvos TSR valstybinė teisė*: Prof. M. Römerio 1940–1941 m. skaitytų paskaitų konspektai. D. 2. Red. A. Šidlauskas. Vilnius, 1941.
28. MACHOVENKO, J.; NEKROŠIUS, I. „Teisei“ 50 metų. *Teisė*, 2007, nr. 65.
29. MAKSIMAITIS, M. Lietuvos naujosios teisės istorijos tyrimai: rezultatai ir problemos. *Teisė*, 2011, nr. 78.
30. MAKSIMAITIS, M.; VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1997.
31. PALSKYS, E. „Teisės“ tomo dvidešimtpenkmetis. *Teisė*, 1983, XVII, 1 sąs.
32. RÉMERIS, M. *Lietuvos sovietizacija 1940–1941*. Istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas. Vilnius: Lituans, 1989.

33. RÖMERIS, M. *Lietuvos sovietizacija 1940 metais*. Istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas. Vilnius: MRU, 2011, p. 70.
34. RÖMERIS, M. *1940/41 mokslo metų Lietuvos konstitucinės teisės programa* [be v. ir m.].
35. *Tarybų Lietuvos valstybės ir teisės dvidešimtmetis*. Straipsnių rinkinys. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960.
36. *Теория государства и права*. Москва, 1980, с. 16.
37. VALANČIUS, K. L. *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Vilnius: Mokslas, 1989.
38. VANSEVIČIUS, S. Lietuvos valstybės ir teisės istorijos mokslo raida. Iš *Lietuvos teisės tradicijos*. Mokslinės konferencijos, skirtos Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesoriaus Stasio Vansevičiaus septyniadešimtmečiui, medžiaga. Vilnius: Justitia, 1997.
39. VANSEVIČIUS, S. *Teisės fakulteto istorija*. Vilnius: Justitia, 1997.
40. VĖLYVIS, S. Alfonsas Žiurlys – mokslininkas ir pedagogas. *Teisė*, 2006, nr. 58.
41. VĖLYVIS, S. Žymus mokslininkas, kilnus žmogus. *Jurisprudencija*, 2007, nr. 4.
42. *Vilniaus universitetas*. Vilnius: Mintis, 1966.
43. *Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994.
44. *Vilniaus universiteto istorija 1940–1979*. Vilnius: Mokslas, 1979.
45. *Vilniaus universiteto Mokslo darbų „Teisė“ bibliografija. 1957–2007*. Sudarytojai J. Machovenko, N. Žekytė. Vilnius, 2007.
46. *Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto Mokslo darbai*. XIV. Ekonomikos ir teisės mokslų serija. 2 tomas. Teisės mokslų klausimai. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
47. ЖЕРУОЛИС И. А. Сущность советского гражданского процесса. *Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса*, 2006, № 5. С.- Петербург, 2007.

Kiti šaltiniai

48. Библиографический указатель диссертаций по гражданскому (арбитражному) процессуальному праву (1917–2005). *Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса*. 2006, № 5. С.- Петербург, 2007.

Five Decades of Occupation in the Light of Centennial Lithuanian Law Development

Mindaugas Maksimaitis

S u m m a r y

During the time when Lithuania was incorporated into Soviet Union there was no opening for objective development of law history science. At the time when academical freedom was abolished, open scientific discussion possibility was dissolved and the system of restricted areas in social sciences was created, the main obstacle of this development arose which was the total claims of the state monopoly of mindset. The additional opportunities for reaching the goals of ideological nature were created by presenting law and state history in complex.

The history of law was effected by explicit demand for „party membership“ as were all the other sciences and it led to estimating all public and legal occurrences and processes from perspective of revolutionary working class that was considered to be the most consistent with the communist party with its marxistic theory in the front lines. From the class party positions people representing law science were directed to unconditionally argue in favour of high standards of Soviet law, Soviet state and Soviet Lithuanian statehood as well as its sovereignty, democracy and other superficial advantages.

It took great effort and time to assimilate and adjust to the new ideology and methodology of the Soviet legislation, at least to the extent that it allowed to see it as an object of scientific research study. Under these circumstances many of the scientific community preferred to research historical aspects of law as a specialised area which allowed better prospects of achieving at least some measure of outcome from scientific research. The superiority of historical data over the challenges of the Soviet law that had not been fully mastered yet resulted in increased attention to the history of law.

The scientific undertakings in the area of the Soviet law was a waste of energy and potential in the eyes of researchers, especially since socialistic law was considered as doomed with no future prospects. However, this was not meant to completely discard the importance of such research. It produced a volume of historical and factual data, whereas the researchers involved acquired skills and experience which contributed to their future scientific undertakings.